

Bűnügyek és retorikai mesterfogások az antik Rómában

Nótári Tamás: *Tényálláskezelés és szónoki taktika Cicero védőbeszédeiben.*

Lectum Kiadó, Szeged, 2010. 370 oldal

A római jog kutatása és oktatása terén a magánjoggal szemben mindig is háttérbe szorult a büntetőjog vizsgálata, pedig – ahogy arra Zlinszky János rámutatott – „a modern büntetőjog megértéséhez nem oktan dolog a történeti gyökereket a római büntetőjogban éppúgy általánosan vizsgálni, mint amennyire érdemes ezt a civiljogban tenni”.¹ Az utóbbi másfél évtizedben – a korábbi, külföldi példák nyomán – Magyarországon is jelentős előrelépés történt ebben az irányban, megindult például a iustinianusi *Digesta* büntetőjogi tárgyú fragmentumainak elemzése: elsősorban Molnár Imre munkássága emelhető ki e téren. A római büntetőjogról alkotott képünk azonban csak akkor válhat teljessé, ha a jogforrások által tartalmazott büntető normák elemzése mellett a kutatást a római büntető igazságszolgáltatás működési mechanizmusának vizsgálatára is kiterjesztjük. Erre külföldön a közelmúltban leginkább Olivia F. Robinson mutatott rá, amikor az 1995-ben publikált *The Criminal Law of Ancient Rome* című könyve után 2007-ben megjelentette a *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome* című munkáját. A római büntető igazságszolgáltatás gyakorlati működésének vizsgálata nálunk mindeddig szinte teljesen elmaradt, egyetlen jelentős műként csupán Burány Gergely *A római állandó törvényesítések és a bűnfenyítő eljárás Cicero korában* címmel, 1883-ban kiadott kisebb (mindössze 82 oldal) terjedelmű könyve érdemel

említést e körben. Éppen ezért Nótári Tamás új monográfiája, mely Cicero büntető ügyekben megfogalmazott védőbeszédeit elemzi, óriási úrtölt be a magyar jogtudomány eredményei között.

Az arányosan tagolt könyv a kései római köztársaság büntetőbíróági rendszerének rövid felvázolása után tíz cicerói védőbeszédet vesz górcső alá, mélyrehatóan elemezve a mind *orator*ként, mind *politikus*ként, mind *filozófusként* kimagasló teljesítményt nyújtó római államférfi bölcs tényálláskezelését és bámulatos szónoki taktikáját. A szerző e védőbeszédeket a vádak szerint négy csoportba sorolta: (1) emberölési ügyekben tartott beszédek (*Pro Roscio Amerino*, *Pro Cluentio*); (2) választási vesztegetés (*crimen ambitus*) miatt indított eljárás során elmondott szónoklatok (*Pro Murena*, *Pro Plancio*); (3) a közrendet súlyosan sértő erőszakos bűncselekmény (*crimen vis*) elkövetése miatt vád alá helyezett személyeket védő *oratiók* (*Pro Caelio*, *Pro Sestio*, *Pro Milone*); s végül (4) külön tartalmi egységet képeznek a Caesar ellen irányuló politikai büntettekkel összefüggésben megfogalmazott s Caesarnak címzett beszédek (*Pro Marcello*, *Pro Ligario*, *Pro rege Deiotaro*). E rendszerezés magától értetődő és teljesen logikus, én azonban a szerző helyében még további perekkel is foglalkoztam volna. Talán érdemes lett volna egy további fejezetben vizsgálat tárgyává tenni a tartományi lakosokkal szemben elkövetett visszaélésekkel (*crimen repetundarum*) vádolt személyek védelmében tartott perbeszédeket (*Pro Fonteio*, *Pro Flacco*, *Pro Scauro*, *Pro Rabirio Postumo*); a *crimen vis* vádja köré csoportosuló szónoklatok közé fel lehetett volna venni a P. Cornelius Sullát védő *oratiót* (*Pro Sulla*); a Caesart érintő politikai bűnügyekben elmondott védőbe-

¹ Zlinszky János: *Római büntetőjog*. Budapest, 1993⁴. 167.

szédek mellé pedig esetleg érdemes lett volna még elhelyezni a (többek között éppen Caesar által) hazaárulással vádolt Caius Rabirius érdekében elmondott szónoklatot (*Pro Rabirio perduellionis*). A szerző – aki fordítóként Cicero valamennyi perbeszédét igen jól ismeri² – feltehetőleg okkal nem foglalkozik könyvében ezekkel a védőbeszéddekkel, a mellőzés indokait (másik oldalról nézve a válogatás szempontjait) azonban nem jelzi.

Az egyes perbeszéddekkel kapcsolatban Nótári előbb mindig ismerteti az ügy történelmi–politikai hátterét és a vád tárgyává tett bűncselekményt szabályozó törvényeket, majd rátér Cicero tényálláskezelésének és szónoki taktikájának részletes elemzésére. Rámutat arra, hogy a védőnek milyen sok szempontot figyelembe kellett vennie, s hányféle buktatóra kellett odafigyelnie a szónoklata során. A szerző nagyon helyesen nemcsak azt elemzi e körben, hogy Cicero mit miért mondott, hanem azt is, hogy a védő mit miért nem állított a törvényszék előtt (például az apagyilkossággal vádolt Sextus Roscius védelmében miért nem hivatkozott a proskribált áldozat megölésének jogszerűségére).

A szerző nagy hozzáértéssel analizálja a rendkívül összetett tartalmú beszédek, külön-külön vizsgálva a szövevényes politikai szálakat, a középpontba állított büntetőjogi elveket (így többek között a jogos védelem elvét) és a Cicero által megfogalmazott állambölcseleti eszméket (így például a jogos védelem továbbfejlesztéseként értékelhető zsarnokölés motívumát). Lenyűgöző, ahogy a könyvet olvasva kibontakozik előttünk a nagy szónok páratlan tehetsége, ami által – kevés kivételtől eltekintve – képes volt meggyőzni a bírakat arról, hogy a vádlott felmentésével hoznak helyes döntést. A szerző okfejtései mindvégig világosak, bár néha maga az elemzett eset annyira össze-

tett, hogy egy-egy bekezdést érdemes többször is elolvasni a teljes megértéshez.

Büntetőjogi szempontból különösen érdekesek azok a részek, ahol Nótári rámutat az egyes eljárások szabálytalanságaira. A legtöbb eljárási hiba a Caesar ellen irányuló büntettekkel (gyilkossági kísérlettel és özszeesküvéssel) vádolt Deiotarius király „perében” mutatható ki, hiszen a tárgyalást a Forum nyilvánossága helyett Caesar palotájában s a vádlott távollétében tartották meg, az egyik vádló (szintén szabálytalan módon) a vádlott rabszolgája volt, s az ügyben – a „senki sem lehet bíró a saját ügyében” (*nemo iudex in propria causa*) elvet alaposan megsértve – maga a *dictator* bíraskodott, ráadásul egyedül, *consilium* nélkül. Mindezek alapján joggal állapítja meg a szerző, hogy ez az eljárás nem is nevezhető pernek, sokkal inkább arra példa, hogy milyen arroganciával fitogtatta személyes hatalmát a köztársaság jogrendjét semmibe vevő Caesar.

Nótári precizítására jellemző az aprólékos jegyzetelés, a primer forráshelyek és a felhasznált szekunder művek pontos megjelölése. A könyv bőséges szakirodalmi háttérre támaszkodik, én mindössze egy fontosabb mű, Andrew M. Riggsby *Crime and Community in Ciceronian Rome* című, 1999-ben megjelent munkájának felhasználását hiányolom. Riggsby e művében arra a következtetésre jut, hogy az állandó büntető törvényszékek (*quaestiones perpetuae*) kizárólag olyan büntettekkel foglalkoztak, amelyek közvetlenül vagy közvetve az egész közösséget érintették, s a bírának alapvetően azt kellett mérlegelniük, hogy a vádlott elítélése vagy felmentése szolgálja-e inkább a köz javát, a köz érdekét (*salus*, illetve *utilitas publica*). A bírósági vizsgálat középpontjában ezért alapvetően mindig az a kérdés állt, hogy általánosságban – a vád tárgyától elvonatkoztatva – milyen ember, milyen jellemű, a közösség számára mennyire értékes személy a vádlott. Ez Nótári könyvéből is nagyon jól kitűnik, amikor a szerző azt elemzi, hogy hogyan cáfolta Cice-

² Lásd: Marcus Tullius: *Cicero összes perbeszéddei*. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta: Nótári Tamás. Szeged, 2010.

ro a vádlottak életvitelét érintő vádak (reprehensio vitae), s hogyan állította szembe a terheltek érdemeit és tekintélyét ellenfeleik kifogásolható életvitelével (contentio dignitatis). Riggsby nyomán érdemes itt kiemelnünk Cicero azon erkölcsi álláspontját, amely szerint nem lelkiismeretlenség néha a vétkest is védelmezni, ha az egyébként nem egy elvetemült gonosz ember (*De off.* 2,14,51).

A műről összegzésül elmondható, hogy igényesen elkészített, a szerző rendkívül széles látóköréről, óriási ismeretanyagáról

tanúskodó alkotás, mely remélhetőleg több kiadást is meg fog élni (ebben az esetben érdemes a szövegben maradt néhány apró elírást és szövegszerkesztési hibát korrigálni). A könyv a köztársaság kori Róma fordulatokban gazdag politikai élete, a római büntetőjog izgalmas világa és a meggyőzés tudományának mesteri fogásai iránt érdeklődőknek egyaránt ajánlható.

SÁRY PÁL